

Kitap Tanıtımları / Book Reviews

Din Sosyolojisi

Abdurrahman Kurt

Dora Yayıncılık, Bursa, 2011 (1-288 s.)

En ilkel çağlardan en modern çağlara kadar, din ve toplum bölünmez bir bütünlük arz etmekte ve ikisinin arasında girift bir ilişki bulunmaktadır. Düşünce tarihi boyunca bu ilişki ve bu ilişkinin doğurduğu sosyal sonuçlar, üzerinde düşünülmesi gereken bir olgu olarak kabul görmüş ve zamanla bu olguyu farklı açılardan inceleyen birçok disiplin teşekkül etmiştir. Bu çerçevede Din Sosyolojisi de modern dönemin yeni bir disiplini olarak yerini almıştır. Batı menşeli olarak ortaya çıkan bu bilim dalı, nispeten genç bir disiplin olup kendisine ait literatür genişleme ve zenginleşme sürecindedir.

Din Sosyolojisi, Türk sosyal bilim ve sistematik düşüncesinin önemli temsilcisi olarak kabul edilen Ziya Gökalp ve emsali bilim adamlarının çabaları ile Türkiye’de de tanınan ve bilinen bir bilim haline gelmiştir. Din Sosyolojisinin özellikle ‘İlahiyat Fakültelerinde önce kürsü, sonra bilim dalı ve en son olarak da anabilim dalı şeklinde yer alması, ilâhiyat çevrelerinde bu alana duyulan ilgiyi arttırmıştır’.

Bu sürecin devamında Türkiye’de Din Sosyolojisi alanında tercüme faaliyetleri, araştırma ve telif süreci başlamış, akabinde literatürünün ilk örnekleri de vücuda gelmiştir.

Özellikle son yıllarda Türkiye’nin geçirmekte olduğu süratli ve köklü değişimi kavrama noktasında da bu bilim dalının önemi gide-

rek artmakta ve yeni eserler neşredilmektedir. Bu disiplinin gittikçe önem kazanmasına rağmen ülkemizde yeterince kaynak eser olduğunu göremiyoruz. Oysa bilimsel bir disiplinle ilgili pek çok eserin; üniversite öğrencileri, araştırmacılar ve ilgililer için kaynak olarak bulunması gerekir. Prof.Dr. Abdurrahman Kurt'un eseri, Din Sosyolojisi alanında 'giriş' mahiyetinde yeni bir çizgi ve gelişme olarak değerlendirilmelidir.

Eser, telif gayesi ve pratik faydalarının ifade edildiği bir önsöz ve on bir bölümden oluşmaktadır. Yazar önsözde eserin din sosyolojisi öğrencileri hedeflenerek kaleme alındığını, bunun yanı sıra din-toplum ilişkilerine dair sistemli bilgi edinmek isteyen her düzeyde okuyucunun da sorularına karşılık bulabileceğini ifade etmektedir.

Birinci bölümde 'Sosyoloji Bölümü' başlığı altında genel sosyoloji hakkında bilgiler verilerek, 'düşünce tarihinde toplum ve insan', 'sosyolojiyi hazırlayan gelişmeler', 'sosyolojinin konusu', 'sosyolojide araştırma yöntemleri', 'sosyolojik yöntemin genel özelliği' gibi alt başlıklarla konu işlenmiş ve bir sonraki bölüm için altyapı oluşturulmuştur.

İkinci bölümde ise, din sosyolojisinin konusu ve yöntemi üzerinde durulmuştur. Bilindiği gibi geçmişi insanlık tarihi kadar eski olan din olgusu hakkında ittifak edilen bir tanım geliştirilememiştir. İster din bilimciler olsun ister sosyal bilimciler olsun dine farklı perspektiflerden yaklaşarak değişik anlamlar kazandırmışlardır. Bundan dolayıdır ki bu bölümde 'Sosyolojik Açıdan Din'in ne anlama geldiği hakkında bilgi verilmesinin büyük önemi vardır. Bunun yanı sıra 'Din Sosyolojisinin Konusu' ve 'Din Sosyolojisinde Yöntem', konuları ayrı ayrı incelenerek alana giriş mahiyetinde bilgiler sunulmuştur.

Her ne kadar din sosyolojisi sistematik bir disiplin olarak yeni bir bilim dalı olsa da onu hazırlayan sebepleri insanlık tarihinin en eski dönemlerine kadar götürmek mümkündür. Üçüncü bölümde antik çağdan başlanarak İslam dünyasındaki din ve toplum düşüncesi üzerinde durulmuştur. Akabinde modern batıda sosyolojik düşüncenin doğuşu incelenmiştir.

Sırasıyla sonraki üç (dördüncü, beşinci ve altıncı) bölümlerde klasik dönem din sosyologları ve onların felsefi düşünceleri kapsamlı bir şekilde irdelenmeye çalışılmıştır. Dördüncü bölümde; “Diyalektik Düşünce ve Din”, ana başlığı altında Karl Marx’ın din hakkındaki görüşlerine yer verilmekte ve Marx’ın görüşünün eleştirisi yer almaktadır. Ayrıca Marx’ın görüşlerine farklı yaklaşımların savunuları da eklenmiştir.

Beşinci bölümde din sosyolojisinin kurucusu sayılan Durkheim’in görüşlerine yer verilmiştir. Durkheim’in din tanımı, ortak bilinç kavramı, yasakların kökenine dair görüşleri irdelenerek, din görüşünün eleştirisi yapılmıştır. Durkheim’in en çok bilinen teorilerinden ‘intihar’ teorisi de detaylı şekilde incelenmiş, dinle intihar ilişkisi; Protestan- Katolik- Anglikan kiliseleri farkı bağlamında incelenmiştir.

Altıncı bölümde din sosyolojisi kavramını ilk kez kullanan Durkheim’in çağdaşı Weber’in ortaya koyduğu sistematik din sosyolojisi görüşü ele alınmıştır. İdeal tip yöntemi, meşru otorite tipleri, dinin işlevi, din ve ekonomi ilişkisine yer verilerek, onun sosyal tabaka ve din ilişkisi hakkındaki görüşleri de irdelenmiştir. Yine bölüm sonunda Weber’in görüşlerinin eleştirileri üzerinde durulmuştur. Ayrıca diğer sosyologlardan farklı olarak İslam üzerinde çeşitli yayınlarında az da olsa bilgiler barındıran Weber’in fikirleri incelenerek İslam hakkındaki görüşleri ve buna yönelik eleştiriler düzenli bir şekilde ortaya konmuştur.

Yedinci bölümden itibaren sosyolojinin temel kavramları incelenmeye başlanmıştır. Sosyalleşme ve benlik kavramı irdelenerek dinin sosyalleşme ve kimlik edinme üzerindeki etkisine değinilmiştir. Ayrıca dini kimlik kavramı üzerinde durularak dini kimlik yansıtma ilişkisi incelenmiştir. Dini kimliği belirleyen sosyo-kültürel süreçlere yer verilerek bu süreçler İslami kodlar açısından değerlendirilmiştir.

Sosyolojinin en dikkat çekici alanlarından biri de toplumsal yapıların değişimidir. “Değişmeyen tek şey değişimdir.” ilkesinden hareketle değişimin her toplumun en temel karakteristik özellik-

lerinden biri olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim kitabın sekizinci bölümünde toplumsal değişme ve din ilişkisine değinilmektedir. Öncelikle yapısal-işlevselci kuram, çatışma kuramı, yükseliş ve çöküş kuramları gibi temel toplumsal değişme kuramlarına yer verilmiş, akabinde evrimci modelin eleştirisi yapılmıştır. Ardından toplumsal değişim karşısında toplumsal değişmeyi engelleyici ya da bizzat değişim faktörü olarak dinin rolü incelenmiştir. Toplumsal değişimi etkileyen dini faktörler dünyadan çeşitli örneklerle detaylandırılarak anlatılmıştır. Burada dinin toplumsal değişim üzerindeki etkisi kadar toplumsal değişimin din üzerindeki etkisine de yer verilmiştir. Ayrıca toplumsal değişimin İslam'la ilgisi, sosyo-ekonomik ve demografik açıdan ilk Müslümanlar örneği ile ele alınarak; İslam'ın benimsenmesinde etkili olan dini ve sosyal faktörler de detaylandırılmıştır.

Eserin dokuzuncu bölümünde modernite, modernitenin paralelinde doğan sekülerleşme ve buna tepki olarak ortaya çıkan fundamentalizm kavramları ele alınmıştır. Modernite kavramının ortaya çıkışı, moderniteyle bağlantılı süreçler, modernleşmenin farklı boyutları incelendikten sonra modernitenin eleştirisi üzerinde durulmuştur. Bundan sonra sekülerizm üzerinde durularak sekülerleşme ve din ilişkisi üzerindeki tezlere ve sekülerizmin eleştirisine değinilmiştir. Ayrıca sekülerizme tepki olarak doğan fundamentalizmin ortaya çıkışı, sosyal kökenleri ve temel özelliklerinden bahsedilerek batı dünyasının dışına yansıma şekilleri üzerinde durulmuş; fundamentalizmle birlikte ortaya çıkan anti-fundamentalizm ve kültürel eklemlenme gibi kavramlar da incelenmiştir.

Çoklu yapısı ve karmaşık değerlendirmeleriyle ne olduğu hakkında net bir fikir ortaya konulamayan postmodernizm kavramı, kitabın onuncu bölümünün konusudur. Bu bölümde postmodernizm hakkında genel görüşler ortaya konduktan sonra, postmodern bir dünyada dinin yerine değinilmiştir. Bunun sonrasında sekülerlikle ilişkilendirilen ama aslında postmoderniteyle anılması gereken ve farklı din mensuplarının birbirlerine karşı takınabileceği dışlayıcılık, kapsayıcılık gibi tavırlardan biri olan çoğulculuk kavramı üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda ele alınan bir diğer konu, 'Rasyo-

nel Tercih Kuramı' ve 'Yeni Dini Hareketler'dir. Yeni akımların ortaya çıkmasını sağlayan sosyal faktörler incelenerek aile, özsaygı, karizmatik liderlik, senkretik ve eklektik oluşum gibi kavramlar detaylandırılmış; bunlardan insan katletme bağlamında adı en çok duyulan Satanizm hakkında detaylı bilgi verilmiştir.

On birinci ve son bölümde de tüm dünyada kullanılan moda kavramlardan biri haline gelen küreselleşme kavramı ve bu kavramın dinle ilişkisi üzerinde durulmuştur. Küreselleşme sürecini bir umut olarak görenler ve bu süreçten kaygı duyanların küreselleşmenin dünyayı risk ve belirsizlikler dünyasına çevireceği, güçlü devletlerin zayıf devletleri kültürel ve ekonomik yönden istilaya uğratacağı tarzında argümanlarına değinilmiştir. Homojenleşme, hegemonlaşma, asimilasyon, mikro milliyetçilik kavramları üzerinde durulduktan sonra küreselleşme sorunlarına ortak çözüm arayışları konusundan bahsedilmiştir. Son olarak küreselleşmenin siyasal, ekonomik ve kültürel, dini ve ekolojik boyutları detaylı bir biçimde ele alınmıştır.

Sonuç olarak eser hakkında genel bir değerlendirme yaptığımızda bunun salt bir Batılı din sosyolojisi bakış açısı olmaktan öte İslamî konuların da ele alındığı (s. 165-177) ve din sosyolojisine Batılı bakış açısının zaman zaman eleştirildiği (Marx, Durkheim ve Weber örneklerinde olduğu gibi) bir eser niteliği taşıdığını da söyleyebiliriz.

Eser, üslûp açısından sade ve anlaşılır olmakla birlikte okuyucunun sosyolojik kavramlar ve konular üzerinde birikiminin olmasının kitabı daha anlaşılır kılacağını düşünmekteyiz. Okuyucuyu yormamak ve dikkatini dağıtmamak için dipnotlar, bölümün sonlarında son not olarak verilmiştir. Ayrıca okuyucunun ilgisini çekebilecek bazı bilgi ve örneklerin çerçeve içinde ek bilgi olarak verilmesi, esere farklı bir özellik katmıştır.

Sonuç olarak, daha önceki din sosyolojisi çalışmalarından içerik ve şekil açısından farklılık gösteren eser, dini karakterli toplumsal olayların analizinde bir başvuru kaynağı niteliğindedir. Bu yönleriyle eser, gerek bu alanda çalışma yapan gerekse bu konulara ilgi du-

yan genel okuyucu kitlesinin raflarında bulundurması gereken önemli bir çalışmadır.

Enes İDRİZ
U.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü